

Rosa Deen

Van 'dierbeeld' naar dieren van vlees en bloed

Een perspectiefverandering betreffende dieren binnen de geschiedschrijving

Sinds *Groniek* in 1994 voor het eerst een themanummer wijdde aan dieren in de geschiedenis is er veel veranderd in het onderzoek naar dieren binnen de geesteswetenschappen. Niet langer wordt er alleen naar dieren gekeken om iets over mensen te kunnen zeggen. Het perspectief is verschoven van onderzoek naar 'het dierbeeld' van een bepaalde gemeenschap of cultuur naar een meer relationele benadering waarbij achting wordt gegeven aan hoe dieren integraal zijn aan onze mensengeschiedenis. In dit artikel zal er verder ingegaan worden op deze ontwikkeling alsmede op het mogelijke belang hiervan.

Op het menselijke toneel van de geschiedenis zijn er altijd al dieren geweest die tussen de decorstukken glipten en zich kort tentoonstelden.¹ Echter, tot vrij recent hebben zij nooit een hoofdrol vervuld in de geschiedschrijving. Dit komt doordat binnen de *humaniora* mensen bestudeerd worden en al wat zij geschapen hebben. De naam 'humaniora' is hierbij veelzeggend. De *animalia* horen van oudsher dan ook thuis in de natuurwetenschappelijke hoek. Dit is meer een gevolg geweest van de scheiding tussen alfa en bèta dan dat het een reflectie is van de werkelijkheid. Sinds kort worden dieren echter ook bestudeerd door geesteswetenschappers, in dit artikel zal ik ingaan waarom dit het geval is en welke redenen hiervoor zijn.

Groniek was twintig jaar geleden het eerste Nederlandse historische tijdschrift dat met het themanummer 'Het dier. Een menselijke geschiedenis' aandacht besteedde aan het door sommigen onhistorisch genoemde

onderwerp dieren.² In het inleidende artikel ‘Dieren en geschiedenis: Benaderingen, bronnen, problemen’ besprak historicus Karel Davids de zogenaamde *animal turn* in de geschiedschrijving; de groeiende interesse in hoe mensen samenleefden met dieren in het verleden.³ Deze wending heeft onder andere geleid tot de opkomst van *Animal Studies*. Binnen dit nieuwe vakgebied beogen de onderzoekers een herinterpretatie van de verschillende ethische en epistemologische categorieën met betrekking tot dieren, waarbij het categoriseren van dieren wordt gezien als een manier waarop mensen de realiteit definiëren en betekenis geven. Dit is echter nog steeds een zeer jonge discipline die nog maar enkele decennia bestaat, primair in de Angelsaksische wereld. Een indicatie van hoe jong *Animal Studies* is als vakgebied, is het feit dat de term *Animal Studies* in 2007 voor het eerst werd genoemd door de *Animal Historical Review*.⁴

Historisch onderzoek naar dieren vormt in Nederland nog geen subdiscipline binnen de geschiedschrijving maar dieren zijn wel steeds vaker een onderwerp van onderzoek. Davids stelde in de epiloog van zijn artikel uit 1994 het volgende: ‘onderzoek naar de relatie tussen dierbeeld en maatschappelijke context is de laatste twintig jaar [...] dankzij de opkomst van de sociale geschiedenis een duurzaam thema van de geschiedschrijving geworden.’⁵ Binnen de Nederlandse geschiedschrijving is dit echter niet het geval geweest. Tekenend alleen al is dat ook in *Groniek* er geen artikelen zijn geplaatst over specifiek dieren of mens-dier interacties/verhoudingen in de geschiedenis sinds 1994 (wel over het denken over de natuur en het milieu in het algemeen).⁶

Met het nummer dat voor u ligt, besteedt *Groniek* wederom aandacht aan dieren in de geschiedschrijving. Kunnen we over twintig jaar weer concluderen dat er niet iets is veranderd, of zal *Animal Studies* nu ook in Nederland definitief zijn intrede doen? In dit artikel zal ik, na een introductie over de opkomst van *Animal Studies*, laten zien hoe er, grotendeels buiten de geschiedschrijving in Nederland om, wel degelijk een verschuiving heeft plaatsgevonden in de benadering van dieren binnen de geesteswetenschappen. De vraag is niet langer ‘Wat vertelt het dierbeeld dat mensen in het verleden hadden over de tijdsgeest toentertijd?’, maar is omgevormd tot ‘Hoe veranderen onze geschiedenissen wanneer we in acht nemen welke invloed dieren op de geschiedenis hebben gehad?’ Eerst zal behandeld worden hoe dieren hun intreden deden in de geschiedschrijving. Vervolgens zal ik dieper ingaan op hoe de benadering sindsdien is veranderd.

Tot slot laat ik zien hoe dit leidt tot de, mijns inziens, nog belangrijkere vraag: 'hoe kunnen geesteswetenschappers – in het bijzonder historici – dieren op een andere manier benaderen dan natuurwetenschappers en wat zou hier de meerwaarde van zijn?'

Opkomst van Animal Studies

De interesse voor dieren binnen de geesteswetenschappen begon vanuit aandacht voor dierenrechten; deze ontwikkeling is onder andere te zien aan het grote aantal wetenschappelijke tijdschriften dat hieraan gewijd is.⁷ De opkomst van de dierenrechten-bewegingen in de jaren zeventig wordt vaak gezien als een ontwikkeling die de weg effende voor de opkomst van *Animal Studies* als discipline. Net zoals *Gender Studies* tegelijkertijd is ontstaan met de tweede feministische golf, zo is ook de opkomst van *Animal Studies* verbonden aan protesten die zich buiten de academische wereld voordeden. Er ontstond maatschappelijke onrust over milieuvervuiling en het welzijn van dieren, dat tot gevolg had dat ethische vragen in het publieke debat werden bediscussieerd. Hierbij kan gedacht worden aan zaken als het eten van vlees of het gebruik van dieren voor wetenschappelijke experimenten. Vanaf de jaren zeventig werden er ook meer en meer filosofische werken gepubliceerd die het protest buiten de academische wereld steunden en verder aanwakkerden. Toonaangevende werken zijn Peter Singers *Animal Liberation* (1975) en Tom Regans *The Case for Animal Rights* (1983). Tegelijkertijd werd er in de natuurwetenschappen baanbrekend onderzoek gedaan naar de cognitie, communicatie en emoties van verschillende dieren waardoor de scheidingslijn tussen mens en dier langzaam vervaagde.⁸ Een bekend voorbeeld van dit soort onderzoek is de 'spiegeltest' bij intelligente zoogdieren als olifanten en dolfijnen waarmee werd aangetoond dat ze zichzelf in hun spiegelbeeld herkennen.

Het aantal publicaties over dieren is sinds de jaren zeventig sterk gegroeid. Davids reflecteert hier anno 2015 als volgt op:

Dat komt zowel doordat het thema 'dierenwelzijn' hoger op de politieke en academische agenda staat – en het thema als zodanig dus meer *salonfähig* is geworden – als doordat veel meer onderzoekers zich op dit terrein zijn gaan bewegen en er zelfs carrière mee maken. Naast filosofen, juristen, biologen, medici, diergeneeskundigen, antropologen, sociologen en sociaal-historici, hebben ook cultuurhistorici en mensen in de mediahoek de dieren ontdekt.⁹

De historische achtergrond van de vraag 'hoe moeten dieren behandeld worden' werd door de groeiende interesse in dierenwelzijn steeds belangrijker. Toen de publieke en politieke steun voor de dierenbewegingen begon toe te nemen, werden dieren steeds meer een serieus en legitiem onderzoeksobject voor historici.¹⁰ Binnen de geschiedwetenschap is te zien hoe de interesse voor dieren startte vanuit onderzoek naar de opkomst van dierenbewegingen aan het eind van de negentiende eeuw. Zo staat er in het themanummer 'Het dier: Een menselijke geschiedenis' uit 1994 een artikel van Jan Luiten van Zanden dat gewijd is aan de opkomst van vogelbescherming in Nederland.¹¹ Daarnaast waren ook de anti-vivisectie beweging en de opkomst van het vegetarisme interessante casussen voor de eerste historici die zich richtten op dieren in de geschiedenis. Voornamelijk historici die zich bezighielden met wat nu 'milieugeschiedenis' genoemd wordt, begonnen te erkennen hoe de natuur gezien moet worden als een vormende kracht in de geschiedenis en niet slechts als een achtergrond dat een permanent gegeven is, maar een factor die van invloed is op historische sociale, politieke en economische veranderingen.

Organisatie van *Animal Studies*

De meeste *Animal Studies* vakken worden gegeven aan universiteiten in de Angelsaksische wereld, maar inmiddels worden er ook enkele gegeven in Duitsland en Polen.¹² Over het algemeen kan er een onderscheid gemaakt worden tussen *Human-Animal Studies* en *Critical Animal Studies*.¹³ Bij *Human-Animal Studies*, ook wel anthrozoölogie genoemd, wordt onderzoek gedaan naar 'de wijzen waarop de mens de (andere) dieren waarneemt en hun interactie en wederzijdse beïnvloeding tracht bloot te leggen.'¹⁴ *Critical Animal Studies* kan gezien worden als een meer directe erfenis van de opkomst van de dierenbeweging en heeft een sterke (normatieve) ethische en juridische focus.¹⁵

Twee termen die veel voorkomen binnen (*Critical*) *Animal Studies* zijn 'antropocentrisme' en 'antropomorfisme'. De eerste term refereert naar het idee dat mensen het middelpunt zijn van het bestaan en dat de waarde van al het andere wordt bepaald op basis van hoe het zich verhoudt tot de mens. Het 'antropomorfisme' komt hier deels uit voort en betekent het toedichten van menselijke eigenschappen en waarden aan niet-menselijke wezens of dingen. Er zijn geluiden binnen *Critical Animal Studies*, voortkomend uit ideeën binnen het posthumanisme en postmodernisme, die ervoor pleiten

dat de *humaniora* het centraal stellen van de mens (een erg humanistisch idee) moet proberen los te laten en de tweedeling tussen mensen en dieren proberen op te heffen. Deze onderzoekers zijn van mening dat dieren gezien moeten worden als volledige subjecten en als *agents*; als actoren die hun omgeving vormgeven. In de introductie uit het themanummer van 1994 schreef Davids dat er ‘in principe twee wegen [zijn] om de geschiedenis van dieren te benaderen. De eerste weg is die van de natuurlijke historie, de tweede die van de antropocentrische geschiedenis. In het ene geval ligt de nadruk op de ontwikkeling van dieren zelf, in het andere op de rol van dieren in het denken, voelen en handelen van mensen.’¹⁶ Anno 2015, geeft Davids aan dat de verhouding tussen de twee benaderingen evenwichtiger is geworden: ‘Er wordt ook steeds meer geschreven over de ontwikkeling van dieren zelf, en hun rol als ‘actoren’ in de geschiedenis (bijvoorbeeld van huisdieren of paarden).’¹⁷ Davids beaamt hiermee dat de benadering is veranderd.

De filosoof Cary Wolfe trekt dit verhaal nog verder door. Hij meent bijvoorbeeld dat onderzoekers nog vast zitten in een humanistisch kader van een ‘*specific schema of the knowing subject and of the kind of knowledge he or she can have*’.¹⁸ Wolfe bedoelt hiermee dat geesteswetenschappers hun gehele manier van onderzoeken moeten veranderen naar een manier waarbij ook dieren (als deel van mens-dier interacties) in acht worden genomen zonder daarbij alleen vanuit het perspectief van de mens te kijken. Door onder andere een grotere focus op het relationele aspect te hebben in plaats van op losse entiteiten. Verderop zal ik hier een voorbeeld van uitwerken.

Verandering in houding sinds het themanummer van *Groniek* (1994)

Alvorens ik overga op de redenen waarom ik *Animal Studies* van belang acht, zal ik kort kenschetsen hoe de houding ten opzichte van dieren in de geschiedenis is veranderd sinds het verschijnen van het themanummer in 1994. Volgens de introductie van Davids uit 1994 draaide het historisch onderzoek (destijds) naar dieren vooral om de vraag in hoeverre een bepaald dierbeeld representatief is voor een bepaalde groep, gemeenschap of samenleving en wat dit dierbeeld de historicus vertelt over de maatschappelijke context. ‘Het dier’ dient hierbij als een soort middel om een nieuw licht te laten schijnen op een bepaalde periode in de geschiedenis. Vernieuwend hieraan destijds was dat onderzoek ‘zowel in een ruimere interpretatie van het begrip “dierbeeld” als in het streven om het dierbeeld

dat uit de bronnen kan worden gereconstrueerd op een meer concrete manier dan vroeger gebeurde te relateren aan een bepaalde maatschappelijke context.¹⁹ Zoals Davids uitlegt: ‘Sommige historici vatten, in navolging van antropologen uit de interpretatieve of structuralistische school het dierbeeld vooral op als een middel om inzicht te krijgen in de cultuur van bepaalde groepen, gemeenschappen of samenlevingen.’²⁰ Het schoolvoorbeeld hiervan is het werk van Clifford Geertz over hanengevechten op Bali. De basisgedachte achter deze studie is dat deze mens-dier interactie veel zegt over de Balinese samenleving: ‘*much of Bali surfaces in a cockfight. For it is only apparently cocks that are fighting there. Actually, it is men.*’²¹ Een andere welbekende klassieker die op soortgelijke wijze te werk gaat is *The Great Cat Massacre* (1984) van Robert Darnton, een verhandeling van een rituele slachting van katten door de werknemers van een Parijse drukkerij in de jaren dertig van de achttiende eeuw. In dezelfde periode werden er ook steeds meer studies gedaan die onderzochten hoe verklaard kan worden dat een bepaald dierbeeld juist is veranderd als gevolg van grotere maatschappelijke veranderingen.²² Zo laat Keith Thomas in *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500-1800* (1983) zien hoe met de opkomst van een ‘new sensibility’ mensen het moeilijker begonnen te vinden om hun dominantie over dieren te handhaven op de manieren die ze voorheen deden. Mede door de intrede van huisdieren werd de absolute kloof tussen mens en dier overbrugd. Huisdieren kregen mensennamen en werden over het algemeen niet geconsumeerd. Daarnaast kregen zij allerlei antropomorfistische eigenschappen toegedicht.

Tegenwoordig hebben de *Cultural Studies* nog steeds hetzelfde uitgangspunt als door Davids werd gekenschetst in 1994. Dit is vanuit de notie dat de verhalen (zowel fictie als non-fictie) ‘nooit objectief en onschuldig zijn, maar samenhangen met de heersende ideologieën en ideeën, normen en waarden. En die hangen weer direct samen met maatschappelijke structuren en relaties – de economische, politieke, sociale en culturele verhoudingen tussen verschillende groepen mensen’. Dit is precies waar historici te pas komen. Het ‘dierbeeld’, zoals Davids dit noemde, laat iets zien over hoe mensen zichzelf zien en hoe zij zich verhouden tot hun omgeving. Hierbij geldt ‘het dier’ eigenlijk als de niet-mens aan de hand waarvan de mens (of een groep mensen) zich (onbewust) definieert. Dit mechanisme, waarbij een groep zich definieert aan de hand van een andere groep wordt binnen *Cultural Studies* ‘Othering’ genoemd. De groep meet een sociale identiteit aan door zich van een andere groep te distantieren. Zoals ook

Edward Saïd liet zien hoe 'de Orient', de opvattingen en denkbeelden die het Westen had van Oosterse culturen, vooral veelzeggend waren over hoe het Westen zichzelf zag. Ten opzichte van dieren wordt dit vooral gedaan door aan te geven waarin mensen uniek zijn en verschillen van dieren ('de mens is het enige dier dat ...'). Een scherpe lijn verdeelt de mens, het vrije subject, dat deel is van een cultuur, van het dier dat alleen een natuurobject kan zijn. Zo kunnen dieren voor mensen nooit meer zijn dan wat mensen van ze maken: '*nonhuman animal morphology and behavior are most often cited to confirm our assumptions about the nature of things and human beings' relationships to this nature [...]*'.²⁴ Er wordt vooral naar dieren gekeken om iets over mensen en hun verschillende sociale relaties te kunnen zeggen. Een goed voorbeeld hiervan is hoe in debatten over homoseksualiteit dit gedrag als 'onnatuurlijk' wordt bestempeld omdat het tegen de evolutieleer ingaat. Tegelijkertijd worden door de andere partij voorbeelden genoemd van diersoorten (meer dan 450 verschillende) waarbij homoseksualiteit wél voorkomt.²⁵

Recent onderzoek van historici binnen *Animal Studies* probeert echter verder te gaan dan het dierbeeld van mensen door te kijken naar hoe levende dieren van invloed zijn geweest op mensen en vice versa.²⁶ Welke interacties hebben er plaatsgevonden, wat was de rol van beide kanten en hoe heeft dit de geschiedenis beïnvloed? In een themanummer uit 2011 van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* betreffende de 'animal turn' binnen de geschiedwetenschap, vraagt Leen van Molle zich in het inleidende artikel af of 'historische dieren misschien niet anders aanwezig [kunnen] worden gemaakt dan als culturele representatie'.²⁷ Dit is een verwijzing naar een van de kerndebatten, gekscherend ook wel het 'Vietnam of *Animal Studies*' genoemd: '*The argument between empiricists and culturalists (or poststructuralists) over the "Real Animal" vs. the "Represented Animal" is rehearsed again*'.²⁸ Het cultuurhistorisch werk dat '*beyond the document*' probeert te gaan, doet dit door te kijken naar de interactie tussen mensen en daadwerkelijke dieren en door te erkennen dat de wisselwerking tussen beide de geschiedenis heeft gevormd.²⁹

Het belang van *Animal Studies*

Zoals in de inleiding benoemd is, worden dieren vooral in de natuurwetenschappen onderzocht. Tegelijkertijd is binnen de geschiedschrijving de benadering veranderd van 'dierbeeld' naar een benadering die echt wil

kijken naar mens-dier relaties; waarbij men als het ware probeert het dier te materialiseren. Een antropoloog die zich hier mee bezig houdt is Garry Marvin. Hij probeert geesteswetenschappers aan het denken te zetten over hun mogelijkheden in het bestuderen van dieren: *'What might we want to know about animals that scientific studies do not or cannot offer and that humanistic studies might be able to supply?'*³⁰ Deze vragen, 'hoe zouden geesteswetenschappers onderzoek naar dieren kunnen doen zoals natuurwetenschappers dat niet kunnen' en 'wat is het belang van deze kennis', zijn een goed uitgangspunt voor historici die zich afvragen of en hoe het zin heeft om over dieren te schrijven. Een andere uitspraak van Marvin geeft al een indicatie: *'Humans do not become more interesting or reveal themselves more truly when their cultural clothing is removed, and the humanities would have little or nothing significant to say about such naked, acultural creatures.'*³¹ Zelf heeft hij onder andere een onderzoek gedaan waarbij hij met twee casestudies aantoont hoe verschillend de mens-wolf verhoudingen zijn tussen Noorwegen en Albanië. In beide gevallen gaat het om dezelfde diersoort, de wolf, maar de gehele perceptie van het dier is anders als gevolg van een verschillende geschiedenis in interacties tussen mens-wolf, andere folklore, andere ideeën over wildernis en hoe dat zich moet verhouden tot veeteelt, en verschillende filosofieën met betrekking tot overheidsingrijpen in de natuur. De meest komische uitspraak van Marvin is de volgende: *'Perhaps it indicates a poverty of imagination on my part, but I cannot, for example, imagine a history of wolf-elk relations being written in, or expressed in, wolfish or elkish terms.'*³² Met deze twee uitspraken geeft hij aan dat historici niet het 'naakte dier' zouden moeten bestuderen maar juist hoe ze deel zijn van allerlei vormen van betekenisgeving (ideologisch, cultureel, linguïstisch, sociologisch) en hoe zij van invloed zijn geweest op de geschiedenis hiervan.

Een congres dat aansluit op dezelfde thematiek als Marvins onderzoek naar mens-wolf verhoudingen werd in 2012 georganiseerd door het Human Animal Research Network van de Universiteit van Sydney. Hierbij werd ingegaan op vragen als *'what makes an animal dangerous?'* of sterker nog: *'When, and how, do animals "become" dangerous?'*³³ Deze vragen kwamen op omdat *'[p]erhaps surprisingly, human fear and loathing of particular animal species is a recent phenomenon in Australia. Neither sharks nor spiders were considered serious hazards to human life until the late 1920s.'*³⁴ Hier zou dus natuurwetenschappelijke kennis van dieren gecombineerd kunnen worden met culturele referenties naar dieren.

Een goed voorbeeld van hoe natuurwetenschappelijk onderzoek historisch onderzoek weet te verrijken is het artikel *'Running into Whales: The History of the North Pacific from below the Waves'* van Ryan Tucker Jones. Dit artikel is uitgevoerd vanuit het relationele perspectief en de verhouding tussen mens en dier wordt gematerialiseerd (niet slechts het denken van mensen *over* dieren maar de daadwerkelijke interacties die plaatsgevonden hebben tussen mensen en dieren van vlees en bloed). In dit artikel betoogt Jones dat voor een juist begrip van de geschiedenis van bijvoorbeeld de Stille Oceaan historici *'below the waves'* moeten duiken om de verschillende structurele relaties tussen gemeenschappen van walvissen, otters, zalm en zehonden met gemeenschappen langs de kusten van de oceaan te begrijpen. Hiervoor is het volgens Karen Wigen nodig voor historici om meer betrokken te zijn bij onderzoek binnen de mariene biologie.³⁵ Doordat de verschillende mens- en diergemeenschappen elkaar construeerden werd de gehele Stille Oceaan en haar kusten een verweven wereld. Door vanuit dit perspectief te kijken komen nieuwe historische actoren boven water en het compliceert

older stories of the Pacific as a location for the projection of imperial and commercial power [...] [this interpretation] resists reduction to a frontier of European expansion, or to a stage hosting the drama of great power rivalries on both sides of the ocean; instead, the common 'cultural imaginary' of Pacific peoples surges outward from islands through a saltwater medium, deliberately reversing 'the notion of "wastes" and "emptiness of water"'.³⁶

Naar mijn mening de meest veelbelovende studies zijn de onderzoeken waarbij natuur- en geesteswetenschappelijk werk gecombineerd wordt om een vollediger beeld te krijgen van mens-dier relaties. Wat is bijvoorbeeld de invloed van een bepaalde cultuur op natuurbeheer en conservatie? In Zuidoost-Azië zijn vogels bij de gehele bevolking erg in zwang als huisdieren en veel eigenaren zien het liefste dat hun vogel uit het wild gevangen wordt.³⁷ Hoe unieker, hoe beter. Veel natuurbeheer voor het beschermen van deze vogels heeft het tegenovergestelde effect van dat wat gewenst was, mede omdat de lokale cultuur van een gebied niet in acht wordt genomen, zo zegt Paul Jepson van Oxford University.³⁸ Zo bestaat er het voorbeeld van natuurbeheerwetten die in de jaren tachtig en negentig in Indonesië ingevoerd werden om de zeldzame Balinese spreeuwen te beschermen. Juist hierdoor werden de spreeuwen populaire cadeaus onder de elite wat er toe leidde dat ze in 2006 niet langer in het wild voorkwamen. Als gevolg

van veranderde regelgeving werd het uiteindelijk mogelijk voor tuinders en dierenliefhebbers om op kleine schaal de vogels te fokken (met het doel dat ze uiteindelijk werden losgelaten in het wild). Dit wordt door Jepson 'crowd breeding' genoemd.³⁹ Rondom het vrijlaten van de spreeuwen ontstond een religieuze ceremonie waardoor de spreeuw een positie verwierf als 'heilige' vogel. Dientengevolge worden de vogels op Bali nu beter beschermd door de bevolking dan door de eerdere wetten gericht op restrictie.⁴⁰ Dit voorbeeld laat zien hoe juist de culturele en historische achtergrond van Bali bepalend was in het laten slagen van het natuurbeheer.

Hierop aansluitend is het volgende voorbeeld dat laat zien hoe natuurbeheer gebruik kan maken van sociaaleconomisch onderzoek zoals dat ook binnen de geschiedschrijving wordt uitgevoerd. Uit recente studies van Princeton University is gebleken dat de prijzen van vogels op markten (en de zwarte markt) een gemakkelijk middel zijn om populatieveranderingen te meten.⁴¹ De data waren direct te correleren aan populatie-aantallen en de mate van uitsterven van bepaalde vogels. Zo werden huidige prijzen vergeleken met prijzen van 25 jaar geleden en dit liet zien dat de vogels die het sterkst in prijs waren gestegen ook het meest bedreigd waren. Deze manier van onderzoek is effectiever en goedkoper dan de tellingen in het wild door natuurbeschermers.⁴² Dit voorbeeld is niet zozeer gericht op het relationele aspect, maar is wel gericht op hoe cultureel gedachtegoed met betrekking tot schaarsheid van invloed is op de omgang met dieren.

Ik denk dat we ons in de toekomst nog vaker op *Animal Studies* zullen moeten beroepen wanneer we in toenemende mate te maken krijgen met ecologische problemen, grotere dreiging van uitsterven van dieren en meer ontmoetingen tussen mensen en 'wilde' dieren. Het leefgebied van veel diersoorten wordt alsmat kleiner als gevolg van urbanisatie en uitbreidingen van landbouwgrond. Dit zorgt voor meer botsingen tussen beiden. Een voorbeeld zijn de grote aantallen vossen in Londen en wilde zwijnen in Berlijn. Case-studies uit het verleden kunnen ons hier mogelijk leren hoe dit soort interacties en conflicten gestructureerd zijn en door welke belangen zij ingegeven zijn. Hierbij kan bijvoorbeeld ook gedacht worden aan de relatie tussen nationalisme en de intrede van exoten (niet-inheemse diersoorten)?

Als gevolg van klimaatverandering zullen er ook meer conflicten tussen mensen en dieren aan de orde komen die te maken hebben met *environmental justice*, een concept waar onder andere milieuhistorici al langer mee werken. Dit houdt het rechtvaardigheidsideaal in dat bepaalde

sociale groepen niet als enige de negatieve consequenties hoeven te dragen van milieuveranderingen. Dit is al langer deel van ons denken over milieu; in de negentiende eeuw werd er bijvoorbeeld voor gepleit om niet alleen de armen in de stad de negatieve gevolgen van watervervuiling te laten dragen. Volgens de historici Marjolein 't Hart en Peter Boomgaard zou er meer aandacht besteed moeten worden binnen het vakgebied van geschiedenis aan hoe milieuveranderingen zich verhouden tot gender, etniciteit en klasse: *'The effects of disastrous floods or volcano eruptions, for example, are frequently studied only for societies as a whole, without taking into account the different groupings within those societies.'*⁴³

Conclusie

Sinds *Groniek* in 1994 voor het eerst een themanummer wijdde aan dieren in de geschiedenis is er veel veranderd in het onderzoek naar dieren binnen de geesteswetenschappen. Niet langer wordt er alleen maar dieren gekeken om iets over mensen te kunnen zeggen. Het perspectief is verschoven van onderzoek naar 'het dierbeeld' van een bepaalde gemeenschap of cultuur naar een meer relationele benadering waarbij achting wordt gegeven aan hoe dieren integraal zijn aan onze mensen-geschiedenis. Wat ik zie als nieuwe benaderingen jegens dieren, en waarvan ik hoop dat ze nog veel vruchtbare resultaten op zullen leveren, zijn de historische onderzoeken die kijken naar (1) de mens-dier relatie waarbij ook gekeken wordt naar hoe dieren mensen hebben beïnvloed en geconstrueerd; (2) hoe houdingen en representaties van mensen ten opzichte van dieren de relatie tussen beide heeft gevormd; (3) hoe mensen en dieren samen de geschiedenis hebben gevormd. Alle drie de benaderingen hebben gemeen dat ze dieren als integraal onderdeel beschouwen van het verhaal.

In de introductie van het themanummer 'Het dier. Een menselijke geschiedenis' uit 1994 stelde Davids dat de relevantie van *Animal Studies* in het volgende ligt in: 'de betekenis van historisch onderzoek naar het verband tussen dierbeeld en maatschappelijke context in het bijzonder in de relevantie voor de discussie over mens-dier relaties in onze eigen tijd'.⁴⁴ Dit is denk ik iets van alle tijden; het gaat hierbij niet zozeer om 'leren van het verleden', maar om hoe het heden in contrast kan komen te staan met het verleden. Een goed voorbeeld hiervan is hoe wij tegenwoordig mensapen erkennen als lijkend op mensen in genetisch en psychologisch opzicht en

in de gelijkenis wat betreft sociale behoeften.⁴⁵ Onze huidige houding ten opzichte van mensapen is van invloed op hoe we kijken naar mensapen in het verleden toen mensen ze beschouwden als onderdeel van een totaal verschillende orde, het dierenrijk. Vanwege de veranderde betekenisgeving aan mensapen valt de discrepantie tussen het verleden en het heden op en zullen historici hierdoor andere vragen stellen aan de overgeleverde bronnen uit het verleden. Het onderzoek dat gedaan wordt binnen *Animal Studies* kan historici helpen meer inzicht te verkrijgen in de mens-dier dichotomie en de verschillende zienswijzen hierop.

Zullen de redenen die hierboven genoemd zijn betreffende de vraag ‘waarom historisch onderzoek naar dieren onze kennis verrijkt’ – als verrijking van onze geschiedenissen, het groeiende aantal mens-dier conflicten, de bijdrage aan interdisciplinair onderzoek en de rol van geschiedenis in het bepalen van *environmental justice* – genoeg zijn om dieren een duurzaam thema binnen de Geschiedenis te laten worden? Mogelijk kan *Groniek* over twintig jaar deze vraag weer oppakken.

Noten

1. Dit artikel is een tweede bewerking van mijn bachelorscriptie *Approaching the barking, purring, growling but never speaking animal: The influence of animal studies on historians* geschreven aan de Universiteit van Groningen onder begeleiding van prof.dr. Mineke Bosch en dr. Monika Baár. Een eerdere bewerking die deels overlapt met het artikel voor u, is verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*: “De incorporatie van ‘het dier’ in de geschiedenis: De invloed van het nieuwe vakgebied animal studies op historici,” *Skript* 36, 1 (2014): 12-23.
2. Zo bracht *Tijdschrift voor Geschiedenis* pas in 2011 een themanummer hierover uit.
3. C.A. Davids, “Dieren en geschiedenis. Benaderingen, bronnen, problemen”, *Groniek* 126 (1994): 8-19.
4. In de volgende recensie: Kathleen Kete, recensie van Katherina C. Grier, *Pets in America: A History*, *American Historical Review* 112, 3 (2007): 899-900.
5. Davids, “Dieren en geschiedenis,” 19.
6. Artikelen die *Groniek* heeft gepubliceerd over de verhoudingen tussen mens en milieu/natuur zijn de volgende: Heikki Mikkeli, “Back to nature. Man and Nature in the Age of Enlightenment and Romanticism” (2012); Wybren Verstegen, “Ondergang en milieugeschiedenis” (2012); Erwin Karel, “De maakbare natuur. Natuurontwikkeling en landschapsbouw in Nederland in de twintigste eeuw” (2012); Wessel Krul, “Hedendaags natuurbegrip” (2012) en Jonna Harmsma, “Evolutionaire geschiedschrijving” (2009). Deze artikelen gaan echter vooral over hoe mensen

- denken over natuur en niet zozeer om de relatie, interactie of verhouding tussen mensen en dieren.
7. Voorbeelden zijn: *The Animal's Advocate* (1979), *Animal law* (1994), *Animal Liberation and Policy Journal* (2003), *Journal of Animal Law* (2005), *Journal of Animal Law & Ethics* (2006), *Journal of Animal Law & Policy* (2007).
 8. Lynn Worsham, "Toward an Understanding of Human Violence: Cultural Studies, Animal Studies, and the Promise of Posthumanism," *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 35, 1 (2013): 51. Subdisciplines als Gender Studies en Minority Studies zorgden er ook voor dat er meer aandacht kwam voor de 'buitenstanders' van samenlevingen.
 9. Persoonlijke correspondentie met Karel Davids, mei 2015.
 10. Harriet Ritvo, "History and Animal Studies," *Society & Animals* 10, 4 (2002): 404-405.
 11. J.L. van Zanden, "Vogels, mensen en geschiedenis," *Groniek* 126 (1994): 77-88.
 12. In 2010 schreef de redacteur van het grootste *Animal Studies* tijdschrift, *Animals & Society*, dat er meer dan 300 vakken in Animal Studies worden gegeven (behorende tot 29 verschillende disciplines, verspreid over 200 universiteiten). Kenneth Shapiro en Margo DeMello, "The State of Human-Animal Studies," *Society and Animals* 18 (2010): 307-318. Er zijn ook enkele vakken in Nederland te volgen in Animal Studies. Zoals aan de Universiteit van Amsterdam, gegeven door Maarten Reesink, en aan de Rijksuniversiteit Groningen door Monika Baár.
 13. In dit artikel heb ik de term *Animal Studies* gebruikt, omdat ik het over beide subdisciplines heb gehad en ik denk dat historici aan beide zouden kunnen bijdragen.
 14. Zo omschrijft Van Molle dit vakgebied. Leen van Molle, "Inleiding: Een geschiedenis van mensen en (andere) dieren," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125, 4 (2011): 470.
 15. Ibidem.
 16. Davids, "Dieren en geschiedenis," 9.
 17. Persoonlijke correspondentie, mei 2015.
 18. Cary Wolfe, "Human, All Too Human: 'Animal Studies' and the Humanities," *PMLA* 124, 2 (2009): 572. Wolfe's eerdere werk *Animal Rites: American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory* (2003) wordt vaak gezien als een sleuteltekst dat het vakgebied van Animal Studies gevormd heeft.
 19. Davids, "Dieren en geschiedenis," 10.
 20. Ibidem. Verdere uitleg: "Antropologen als Geertz, Tambiah, Douglas en Leach hebben zo dwarsverbanden gelegd tussen culturele regels die mens-dier relaties beheersen (bijvoorbeeld regels omtrent hanengevechten of de indeling van dieren in 'eetbaar'/'aanraakbaar' versus 'niet-eetbaar'/'niet-aanraakbaar') en codes die betrekking hebben op reinheid, taalgebruik, huisvesting of verwantschapsrelaties." (Davids, 16).
 21. Davids, "Dieren en geschiedenis," 10.
 22. Idem, 11.
 23. Maarten Reesink, "Er is iets met de dieren...: Een korte inleiding in *animal studies*," *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 12, 2 (2009): 68.
 24. Myra J. Hird, "Animal Trans" in: *Queering the Non-human*, red. Noreen Gilbert en

- Myra J. Hird ed. (Hamshire: Ashgate Publishing, 2008), 228.
25. B. Bagemihl, *Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity* (New York: St. Martin's Press, 1999).
 26. Davids, "Dieren en geschiedenis," 9.
 27. Van Molle, "Inleiding," 473.
 28. Sandra S. Swart, recensie van *Beastly Natures: Animals, Humans, and the Study of History*, Dorothee Brantz ed., H-Net (November 2011), <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=31301> (geraadpleegd 15 februari 2015).
 29. Van Molle, "Inleiding," 473.
 30. Dorothee Brantz ed., *Beastly Natures: Animals, Humans, and the Study of History* (Charlottesville: University of Virginia Press, 2010), 63.
 31. Idem, 75.
 32. Idem, 62.
 33. 'Seminars', *Human Animal Research Network*, <http://sydney.edu.au/arts/research/harn/seminars/index.shtml> (geraadpleegd 2 mei 2015).
 34. Ibidem.
 35. Ryan Tucker Jones, "Running into Whales: The History of the North Pacific from below the Waves," *American Historical Review* (April 2013): 350.
 36. Ibidem.
 37. Richard Conniff, "The Cost of Keeping Wild Birds as Pets: The booming Indonesian pet trade threatens to wipe out increasingly rare species," *Take Part* (30 april 2015), <http://www.takepart.com/article/2015/04/30/pet-owners-birds-extinction-indonesia> (geraadpleegd 1 juni 2015).
 38. John R. Platt, "When Laws Meant to Save Endangered Animals Hurt Them," *Take Part* (18 mei 2015), <http://www.takepart.com/article/2015/05/18/when-laws-designed-protect-endangered-species-hurt-wildlife> (geraadpleegd 1 juni 2015).
 39. Ibidem.
 40. Ibidem.
 41. Ibidem.
 42. Ibidem.
 43. Marjolein 't Hart and Peter Boomgaard, "Globalization, Environmental Change, and Social History: An Introduction," Special Issue of *International Review of Social History* 55 (2010): 7-8.
 44. Davids, "Dieren en geschiedenis," 12.
 45. Dit voorbeeld, afkomstig van dr. Fiona Probyn-Rapsey (verbonden aan de Universiteit van Sydney) gaf ik ook in dit artikel: Rosa Deen, "De incorporatie van 'het dier' in de geschiedenis: De invloed van het nieuwe vakgebied animal studies op historici," *Skript*, 36, 1 (2014): 13.